

היושר

עיון בפרשת השבוע לאור הנצי"ב מוולוז'ין

מתרצה ח"ו, הלך האדם הוא שמתרצה ולא העון. אלא בשביל שיש מחריבי ירושלים שהם יראים את ה' ומאפים לשון בבל יוס, לכת כוז אין לריך לקרוא אלא לדבר על לבבם, ויש מחריבי ירושלים שנתחמוקו תחלה בזלזום, לכת כוז אמר וקראו אליה, לכת הראשונה אמר כי מלאכה זכאה, עונשה קבלה בשלמות מעתה כי נראה עונה, שהרי סבורים היו לעשות לשם שמים, ומסור נפשם בסכנה על זה, ואחר שקבלו עונשם וזכו לעונש על מס' כמש"כ לעיל י"ג ג' יע"ש, ולכת השניה אמר כי לקחה מיד ה' כפלים וגו', גם על המעשה גם על הלצון והמוזל להכעיס ולסלק את השכינה כמש"כ בספר ויקרא בתוכחה.

3. דברים ל"ב, ד"ו

(ד) הַעֲזֹר תָּמִים פְּעֻלוּ כִּי כָל דְרָרְכֵי מִשְׁפָּט אֶל אַמוּנָה וְאִין עֹל צְדִיק וְיִשָּׁר הוּא: (ה) שְׁזֹנֹת לוֹ לֹא בָּנִיו מוּמָם דוֹר עֲקָשׁ וּפְתַלְתָּל: (ו) הַלִּירְדֹד תִּגְמְלוּ אֶת עַם זָבָל וְלֹא זֹכָם הָלֹא הוּא אַבִּיר קָיָה הוּא עֲשֵׂה וְיִכְנָה:

4. העמק דבר דברים ל"ב, ד"ו

אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. שבתים הללו מכוונים להצדיק פעולת ה' בשני חרבנות כאשר יבוא אל אמונה ואין עול נגד חרבן ראשון ושני צדיק וישר הוא נגד חרבן ראשון ושני. כאשר יבוא עוד: ... והנה ידוע דחרבן ראשון ה' בשביל ע"ז וג"ע וש"ד שהיה להכעיס להקביה. וחרבן ב"ש חרב מפני שנאת חנם וביארנו בס' במדבר ל"ה ל"ד שהיו עוסקים בתור' ועבודת ה' אך היה רוב ש"ד לש"ש שהיו דנים את העובר על איזה דבר שהוא צדוקי ומסור ומוזרידין וכדומה וזוה נעשה הנהגתם מקולקלת מאד והכל לש"י וכאן הקדים להצדיק את פעולת ה' ואמר על חרבן ב"ר שחת לו. שהמה שחתו לו כ"י וכ"מ שנאמר השחתה הוא ע"ז ג"ע. ... ועל דור חרבן ב"ש אמר דור עקש ופתלתול. שהוא הולך בעקשות ותועה מדרך השכל. ומפותל הרבה מעורב ומסובך מעשים טובים עם מעשים רעים. וקשה להפריד הטוב מן הרע באשר הרע נעשו לש"ש:

(ו) הַלֹּהִי תִגְמְלוּ אֶת. אמר על חרבן ב"ר. וכי כך תגמלו לה' להכעיסו ולהשחית לפניו. ועל חרבן ב"ש אמר עם נבל ולא חכם. אינו יכול לתמוה עליהם הלא תגמלו זאת שהרי מכוונים לש"ש. אבל הפלא שאתם עם נבל כת"א דקבילו אורייתא. היינו שלמדים ויגיעים בתורה המכשרת להיות צדיק ישר. ונבל הוא מלשון מדרש ב"ר נובלות חכמה של מעלה תורה. כך הובא בשם

1. יומא ט, א'

מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שלשה דברים שהיו בו עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים ... אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שהיתה בו שנאת חנם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים ... ובמקדש ראשון לא הוה ביה שנאת חנם והכתיב מגורי אל חרב היו את עמי לכן ספק אל ירך ואמר רבי (אליעזר) [אלעזר] אלו בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה ודוקרין זה את זה בהרבות שבלשונם ההיא בנשיאי ישראל הואי דכתיב זעק והילל בן אדם כי היא היתה בעמי ותניא זעק והילל בן אדם יכול לבל תלמוד לומר היא בכל נשיאי ישראל רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם אמר רבי יוחנן טובה צפורנן של ראשונים מכריסו של אחרונים אמר ליה ריש לקיש אדרבה אחרונים עדיפי אף על גב דאיכא שעבוד מלכות קא עסקין בתורה אמר ליה בירה תוכיה שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים שאלו את רבי אלעזר ראשונים גדולים או אחרונים גדולים אמר להם תנו עיניכם בבירה איכא דאמרי אמר להם עידיכם בירה.

2. הרכב דבר במדבר ל"ה, ל"ז

ועיין מש"כ בספר דברים בקירת האזינו צפוק שחת לו וגו' דור עקש ופתלתול וגו' דבית ראשון חרב מפני שפיכות דמים צאיסור כמו ע"ז וגלוי עריות שהיא השחתה, ובית שני חרב מפני שפיכות דמים בהיתר שסבורים היו שמונה להרוג את חבירו, שהיא לזוקי וכדומה והוא דרך עקש. וישעיה הנביא (ח) אמר ליון כמשפט תפדה וקציה צלוקה, וקצר פושעים וחטאים יחדיו ועוזי ה' יכלו, פירוש החוטאים צנוג צבורה ונקראו גם פושעים כדליתא צ"מ סוף פרק ז' על מקרא לישעיה הגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים שגגות נעשו להם כזוונות כו', הכי נמי והורג נפש צנוגת מחשבה הרי זה פושע וחוטא יחד, והורג נפש צדוק הרי זה עוזב ה', על זה אמר קציר של פושעים וחטאים יחדיו, וגם קצר עוזי ה' יכלו, שלא היו שתי הכחות אלו ציטראל.

ובנחמה אמר עוד נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם, דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה זכאה כי נראה עונה כי לקחה מיד ה' כפלים ככל חטאתיה וְגַם מ'ו, והמקרא אומר פשונו, מתחלה אמר דברו על לב ואחר כך וקראו אליה, תחלה אמר כי מלאה זכאה ואחר כך אמר כי לקחה כפלים והוא יותר ממלאה, וגם כי נראה עונה אינו מוזן וכי העון עצמו

הגר"א ז"ל: ולא חכם. ולא חכימון להיות נוהרים מהנהגה רעה וכבר נתבאר לעיל ד' י"ד שחרבן ב"ש בא הקלקול ע"י גדולי תורה: הלא הוא אביך קנן. סיום הפלא על מחריבי ב"ר. הלא יתגמלו זאת. הלא הוא אביך קנן וכתמייהם הנביא מלאכי א'. ואם אב אני איה כבודי. ואם אדונים אני איה מוראי: הוא עשך ויבוננך. סיום הפלא על מחריבי ב"ש עם נבל ולא חכם הלא הוא עשך היינו תקן הליכותיך שיהיו בדרך ישרה ודרכי נועם. והנה בחולין דנ"ו ב' איתא ע"ז המקרא מלמד שעשה הקב"ה כונניות באדם שאם נהפך אחת מהם אינו יכול לחיות. והגיע זה הענין לכאן דכשם שהבני מעים עקומים הרבה וע"י אכילה שאינו מתוקן הוא עלול להתעקם ולהסתכן וכי יכול אדם להאשים להיוצד ית' שברא הבני מעים עקומים כ"כ שהלא מ"מ כל אדם חי ואינו מסוכן. ומי שאינו נזהר הוא הולך דרך עקש ודמו בראשו כך אע"ג שהליכות עולם ודאי קשה לכלכל עם ב"א וכל לב עקוב. מ"מ האלהים עשה את האדם להזהר ולעמוד על דרך ישר והמשחית נפשו במדות רעות דמו בראשו. ואחר שעמדנו על שני פסוקים אלו נחזור על שבתים הקודמים. אל אמונה. לענין ב"ר שהוא כת המנהיג באופן שיאמינו בו ולא שיאמרו לו סור ממנו: ואין עול. לענין ב"ש אע"ג שעושים לש"ש אינו יכול לראות בעול אפי' הוא לכבודו ית': צדיק. לענין ב"ר ואינו טובל בעלי תאות זנות וכדומה: וישר הוא. לענין ב"ש ואינו טובל הליכות העקומות אפילו הם לש"ש:

5. העמק דבר הקדמה לספר בראשית

זה הספר הנקרא "ספר בראשית" - נקרא בפי הנביאים: "ספר הישר", כדאיתא במסכת עבודת כוכבים (כה ע"א) על שני מקראות: בספר יהושע (י ג'): "הלא היא כתובה על ספר הישר", ובספר שמואל (ב א יח): "ויאמר ללמד לבני יהודה קשת, הנה כתובה על ספר הישר". ומפרש רבי יוחנן: זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו "ישירים", שנאמר: "תמות נפשי מות ישרים" (במדבר כג י'). ויש להבין הטעם למה קרא בלעם את אבותינו בשם "ישירים" בייחוד, ולא "צדיקים" או "חסידים" וכדומה. וגם למה מכוונה זה הספר ביחוד בכינוי "ישירים", ובלעם התפלל על עצמו שיהא אחריתו כמו בעלי זה הכנוי.

והענין דנתבאר בשירת האזינו על הפסוק "העזר תמים פעלו... צדיק וישר הוא" (דברים לב ד), דשבח "ישר הוא" נאמר להצדיק דין הקדוש ברוך הוא בהרבן בית שני, שהיה "דור עקש ופתלתל"

(שם פסוק ה); ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמים. על כן, מפני שנאת הנם שבלבם זה אל זה, חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס. ובאו על ידי זה לידי שפיכות דמים בדרך הפלגה, ולכל הרעות שבעולם, עד שחרב הבית.

ועל זה היה צדוק הדין, שהקדוש ברוך הוא ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו, אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם, ולא בעקמימות אף-על-גב שהוא לשם שמים, דזה גורם חרבן הבריאה והריסות ישוב הארץ.

וזה היה שבח האבות, שמלבד שהיו צדיקים וחסידים ואוהבי ה' באופן היותר אפשר, עוד היו "ישרים", היינו: שהתנהגו עם אומות העולם, אפילו עובדי אלילים מכווערים; מכל מקום היו עמם באהבה, וחשו לטובתם, באשר היא קיום הבריאה. כמו שאנו רואים כמה השתטח אברהם אבינו להתפלל על סדום, אף-על-גב שהיה שנא אותם ואת מלכם תכלית שנאה עבוד רשתתם, כמבואר במאמרו למלך סדום. מכל מקום הפך בקיומם!

6. במדבר כ"ג, י'

(י) מִי מִנְהַ עֲפָר יַעֲקֹב וּמִסַּפֵּר אֶת רֵבֶעַ יִשְׂרָאֵל תְּמוֹת נַפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל וְתֵהִי אֲזוּרֵיתִי כְּמוֹתוֹ:

7. העמק דבר במדבר כ"ג, י'

תמוות נפשי מות ישרים. ... ומשמעות מעלה ישר. הוא הנהגה ישרה בהליכות עולם בין אדם לחבירו כמש"כ בספר דברים בשירת האזינו עה"פ צדיק וישר הוא ובגמ' עה"פ ועשית הישר והטוב. ולא מצא בלעם לב להתפלל שימות מות צדיקים וחסידים. שזהו ענין הנוגע בתורה ומצות ה' השייך רק לישראל ולא לאוה"ע אבל ע"ז התפלל שיהי' כיעקב שנפלא במדת ישרים שהרי מרבין חסד גם לאוה"ע ומפננסין עניי עובדי כוכבים עם עניי ישראל. וידוע כמה נצטערו נביאי ישראל בשעה שראו חרבן אוה"ע ולא כן עשה בלעם שביקש לעקור את ישראל ואינה מדה ישרה אפי' למי ששונא אותם ע"ז התפלל ע"ע שיגיע במוותו מות ישרים.

8. עולת ראייה ב', עמ' י"ז

אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. "צדיקים לאורה וישרים לשמחה" (תענית טו.). האורה מרבה שמחה בטבע הנפש, כמש"כ "אורה ושמחה". וא"כ נעם השמחה הוא התכלית, והאורה היא האמצעי לה. והנה התבדל בין צדיק לישר מתבאר ע"פ דברי הרמב"ם בשמנה פרקים (פ"ו) בענין התבדל בין הרוצה מרצונו הטוב ללכת בדרכי ד' ובין הכובש את יצרו. כי מי שטחר את לבבו ועשה רצונו כרצונו של הקב"ה הרי הוא דבק ממש בהש"ת, בחיים האמתיים, בלא שום אמצעי כלל, אבל הכובש את יצרו הרי רצונו נפרד הוא מצד עצמו, אלא שהתורה, שאינה עדיין עצמית

בו, מאירה את השכו ומנחה אותו ללכת באורה ישר, וע"ז הוא משיג שמחה עולם בעת הגמול. נמצא, שלצדיק, הכובש ומצדיק את מעשיו, אע"פ שאין לבו בעצמו ישר, האור הוא זרוע, כזריעה הניכרת רק לאחר זמן, שאע"פ שהוא צריך לכבוש אפלת יצרו ואינו מרגיש את עצם האורה של האהבה, שיוכה בה עצמה לשמחה, מ"מ ע"י שעושה רצון הש"ת בתורה ומצות זרוע לו האור, שיקצרהו ברנה עת יבא על שכרו, וע"י אור התורה יבא לשמחה עולם בהנאה מזיו השכינה. אבל לישרי לב, שישרו רצונם כרצונו של הש"ת, שהוא נמשך לו מרוממות כבוד גדלו, הם משיגים בנפשם עצם השמחה, ולא רק באמצעות האור, והם רואים עולמם בהייהם.

9. אורות הקודש ג', כ"ו – ראש דבר פי"א

אסור ליראת שמים שתדחק את המוסר הטבעי של האדם, כי אז אינה עוד יראת שמים טהורה. סימן ליראת שמים טהורה הוא כשהמוסר הטבעי, הנטוע בטבע הישר של האדם, הולך ועולה על פיה במעלות יותר גבוהות ממה שהוא עומד מבלעדה. אבל אם תצוייר יראת שמים בתכונה כזאת שבלא השפעתה על החיים היו החיים יותר נוטים לפעול טוב, ולהוציא אל הפועל דברים מועילים לפרט ולכלל, ועל פי השפעתה מתמעט כח הפועל ההוא, יראת שמים כזאת היא יראה פסולה.

10. סוכה נ"ב, א'

תנו רבנן ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע שצפון ועומד בלבו של אדם והדחתי אל ארץ ציה ושממה למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות בהן את פניו אל הים הקדמוני שנתן עיניו במקדש ראשון והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו ועלה באשו ותעל צחנתו שמניח אומות העולם ומתגרה בשונאיהם של ישראל כי הגדיל לעשות אמר אביי ובתלמידי חכמים יותר מכולם.

11. דברים ד', י"ד

(יד) וְאֵתִי צִוָּה יְהוָה יְהוָה בְּעֵת הַהוּא לְלַמֵּד אֶתְכֶם זִקְנִים וּמִשְׁפָּטִים לְעִשְׂתֶּכֶם אֹתָם בְּאָרֶץ אֲשֶׁר אֶתֶם עֹבְרִים עִמָּה לְרִשְׁתָּהּ: (טו) וְנִשְׁמַרְתֶּם מֵאֵד לְנַפְשׁוֹתֵיכֶם ...

12. העמק דבר דברים ד', י"ד

שמזוהיר לת"ח העוסקים בחקים ומשפטים ביהוד רק הסמר לך ושמור נפשך מאד. ומבואר מזה שהת"ח היה עלול לבוא גם להסתחת ע"ז יותר משארי אנשים וכאשר באמת כן היה. דראשי המביאים ע"ז ומחטיאים לכל ישראל היו ירבעם אחאב ומנשה שהיו ת"ח גדולים כדאי' בפ' חלק. ואמרנו עוד בסוכה ד"ג ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצה"ר כו' את פניו אל הים הקדמוני

שנתן עיניו במקדש ראשון כו' כי הגדיל לעשות א' אביי ובת"ח יותר מכולם שכל הגדול מחבירו יצרו גדול. ובקינות אמר המקונן ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב. וביארנו להלן כי"ח נ"ט בשם המדרש שהכונה בת"ח שלט היצה"ר ביותר. והדעת נותנת על כך באשר שת"ח בהכמתו מוצא דרכים להורות היתר ולהפך דברי אלהים חיים לדעתו. וזה לא שייך בע"ה כ"א לתור אחרי ע"ז בשאט נפש. וזה אינו מצוי כ"כ. שנית דת"ח שחוטא נמשכים אחריו הרבה וגם יש בכחו להמשיך אחריו ולהוסיף לקח לבבם לדעתו ורצונו משא"כ ע"ה. ע"כ הזהיר משה רבינו לת"ח ביותר על השחתת ע"ז. והראה להם ציור מ"ת שלכן ניתנה תורה באימה וביראה ברדת ובזיעה כדי שלא יהיו הת"ח נכשלים ומכשילים:

13. אורות הקודש ב', שס"ד – הרוח ההמוני והאצילי

האינטליגנציה חושבת שיכולה היא להפרד מעל ההמון, שאז תהיה יותר בריאה ברוחה, יותר אצילה במחשבתה. וזהו טעות יסודית, טעות שאינה מכרת את הצד הבריא שיש בהכרות הטבעיות, בהרגשות הטבעיות, ובחושים הטבעיים, שלא נתתקנו, אבל גם לא נתקלקלו על ידי שום השפעה קולטורית. הצד הבריא של היושר מצוי הוא באנשים גסים יותר ויותר ממה שהוא מצוי במלומדים ומוסריים בעלי מחשבה. יותר מובהקים הם המלומדים בדברים הפרטיים של המוסר, בחוקי ודקדוקי, אבל עצם הרגשתו זאת היא מצויה באנשים בריאים טבעיים, שהם הם ההמון, עם הארץ. ולא דוקא בהרגשת המוסר השרשית עולה הוא ההמון על אנשי הסגולה גם בהרגשת האמונה, הגדלות האלהית, היופי, החושיות, הכל אשר לחיים בדרך ישרה, בלתי מסוננת על ידי הצינורות המלאים שכר אגמי נפש של הדעת וההחכמה, הוא יותר בריא וטהור בהמון. אמנם לא יוכל ההמון לשמור בעצמו את עצמו וטהרתו, איננו יכול לקשר יפה את מושגיו, גם איננו יודע איך לעמוד בקשרי המלחמה, בעת אשר הכרות והרגשות מתנגדות וסותרות זו את זו נלחמות בנפשו מבפנים או בעולם מבחוץ. לזה צריך הוא לעזרת גדולי התושיה, המישרים לפניו את נתיבות עולמו. אבל כשם שמשפיעים עליו עצה ותושיה, כך הוא משפיע עליהם חיים בריאים. והצד המשותף של אצילי הרוח עם ההמון, הוא הכח המקיים את שני הצדדים על מעמדם היפה, ומשמרם מכל רקבון והתנונות מוסרית וחמרית.

14. אגרות א', עמ' י"ט – אגרת כ'

דע שהסברא הישרה היא לעולם יסוד גדול בדין, וזהו בין בדינים מעשיים בין בדינים עיוניים. ע"כ לעולם אנחנו צריכים להגיע למרכז היושר, ואם תראה לנו סתירה בין אמת לאמת, ע"כ יש כאן דבר המכריע, וזה מקום של למוד חדש.